

PROJEKTUOTOJAS UAB „Rūpintojėlis“, Klaipėdos g. 5A, 01117
Vilnius, Į. k. 121114022, Tel. +370 (610)
48 299, el. p. rupintojelis@gmail.com

**TYRIMŲ DARBŲ PROJEKTO
VADOVĖ** Neringa Šarkauskaitė-Šimkuvienė
NKPA 0733, Rest. 0343
el. p. ornamentus.vilnius@gmail.com

PROJEKTO PAVADINIMAS Smilgių Šv. Jurgio bažnyčios statinių
komplekso Šv. Jurgio bažnyčios (u. k. KVR
992), Panevėžio g. 18A, Smilgių mstl.,
Panevėžio r. sav., Didžiojo Viešpaties Jėzaus
altoriaus tyrimai

STATINIO KATEGORIJA Ypatingasis

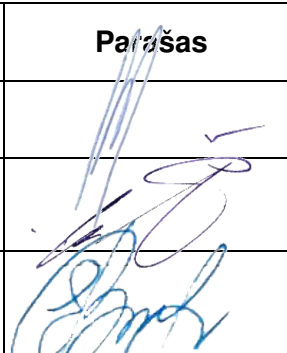
PROJEKTAVIMO ETAPAS Taikomieji tyrimai

TYRIMAI Istoriniai-menotyriniai tyrimai

BYLOS NUMERIS 2024.04-TvDP-IT

UŽSAKOVAS Kultūros infrastruktūros centras,
Šnipiškių g. 3, 09309 Vilnius

STATYTOJAS Smilgių Šv. Jurgio parapija,
Panevėžio g.18 a, 38375 Smilgiai

Atestato NR.	Pareigos	Vardas, Pavardė	Parašas
	Direktorius	Stasys Leonardas Žilys	
NKPA 0733 Rest. 0343	PV, Architektė-restauratorė	Neringa Šarkauskaitė- Šimkuvienė	
	Kultūros paveldo tyrimų valdybos, vyriausioji kultūros paveldo specialistė	Eglė Bagušinskaitė	

Smilgių (Panevėžio r.) Šv. Jurgio bažnyčios

DIDŽIOJO ALTORIAUS

(unikalus kodas Kultūros vertybių registre – 4901, kitas kodas – DR 809)

ISTORINIŲ-MENOTYRINIŲ TYRIMŲ ATASKAITA

Dr. Eglė Bagušinskaitė

**Vilnius
2024 m.**

TURINYS

IŽANGA	3
I. SMILGIŲ ŠV. JURGIO BAŽNYČIOS ISTORIJOS APŽVALGA.....	5
II. ALTORIŲ APRAŠYMAI XVIII A. II PUSĖS – XIX A. PABAIGOS VIZITACIJŲ AKTUOSE IR INVENTORIUOSE.....	7
III. DIDŽIOJO ALTORIAUS REKONSTRUKCIJA	12
IV. DIDŽIOJO ALTORIAUS MENINĖ RAIŠKA	16
IŠVADOS.....	24
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	25
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	26
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS.....	28
INTERNETINĖS PRIEIGOS	29

IŽANGA

Apie įspūdingą Smilgių Šv. Jurgio bažnyčios didįjį altorių, sukomponuotą iš trijų dalių, žinios sklinda nuo seno. Atkreiptas dėmesys į jo išskirtinumą: „Tas altorius archeologų architektų laikomas Pabalty, gal net visoje Rytų Europoje kaip brangus unikatas. Daromos žinovų ekskursijos, universitetas skyrė rašto darbus studentams, prašoma nusiųsti nuotraukų“¹. Taip apie jį 1947 m. atsiliepė Smilgių klebonas Baltramiejus Gaidys (1887–1966). Architektūros istorikas Klemensas Čerbulėnas, 1955 m. analizavęs Smilgių bažnyčios istoriją ir architektūrą, rašė: „Tai yra ypatingai vertingas mažosios architektūros paminklas, reikalaujantis didesnio įvertinimo, kaip pasižymįs savo originalia kompozicija, savo bendromis architektūrinėmis formomis, sudėtinga pjaustyta dekoracija ir formų sprendimu“². Į savitos kompozicijos didįjį altorių atkreipė dėmesį ir dailėtyrininkė Marija Matušakaitė, išskyrusi nevienodo aukščio, neįprastos formos kolonas, nebūdingas Lietuvos bažnyčių altorių puošybai³.

Tačiau nepaisant šio objekto unikalumo, nuodugni altoriaus analizė nebuvo atlikta. Architektūros istorikė Algė Jankevičienė altorių mini aptardama Lietuvos medinę sakralinę architektūrą⁴. Glausta bažnyčios statybos, altoriaus įrengimo ir perstatymo istorija pateikiama enciklopedinio pobūdžio leidiniuose⁵.

Šios istorinių-menotyrinių tyrimų ataskaitos tikslas – patikslinti didžiojo altoriaus sukūrimo ir rekonstrukcijos laiką, jo kaitą, pristatyti XVIII–XX a. dekoro raiškos ypatybes. Altoriaus istorinei raidai atskleisti, naudotasi minėtomis publikacijomis ir archyvine medžiaga –

¹ *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. Kazimieras Paltarokas, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998, p. 523.

² Smilgių Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia Šeduvos raj., aprašė Kl. Čerbulėnas 1955. VIII. 2, in: Dokumentų byla apie Radviliškio Smilgių bažnyčią ir varpinę, Atr-132, 1955–1961 m., Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos archyvas, f. 3, ap. 1, b. 266, l. 16.

³ Marija Matušakaitė, *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 290–293.

⁴ Algė Jankevičienė, *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*, Architektūros ir statybos institutas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 84–87; *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 88–91.

⁵ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 4, Panevėžio vyskupija, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1984, p. 372–374; Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993, p. 318–319; *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų l-kla, 1994, p. 156, 478; *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, sud. Aistė Paliušytė, Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 124–125; *Lietuvos dailės istorija*, sud. Alfonsas Andriuskevičius ir kt., Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 137; Raimondas Paknys, Dalia Vasiliūnienė, *Lietuvos medinės bažnyčios*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 172; *Lietuvos bažnyčios: iliustruotas žinynas*, sud. Laima Šinkūnaitė, Kaunas: Terra publica, 2009, p. 200–201; *Lietuvos bažnyčių menas*, sud. Jonas Minkevičius, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1993, p. 270.

XVIII–XIX a. Smilgių bažnyčios vizitacijų aktais⁶ ir inventoriais⁷, saugomais klebonijos pastate ir Lietuvos valstybiniame istorijos archyve (toliau – LVIA).

⁶ Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1779 m.; Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 179* m.; Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1804 m.; Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m.; Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1841 m.; Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1844 m.; Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1845 m.; Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1850 m.; Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1858 m.; Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1888 m.

⁷ Smilgių bažnyčios inventorių, 1785 m.; Smilgių bažnyčios inventorių, 1867 m.; Smilgių bažnyčios inventorių, 1873 m.; Smilgių bažnyčios inventorių, 1884 m.; Smilgių bažnyčios inventorių, 1890 m.; Smilgių bažnyčios inventorių, 1899 m.

I. SMILGIŲ ŠV. JURGIO BAŽNYČIOS ISTORIJS APŽVALGA

Smilgių miestelis įsikūręs Panevėžio rajono savivaldybėje, šalia kelio Panevėžys – Šiauliai. Istoriografijoje pirmosios Smilgių bažnyčios pastatymo data įvairuoja – nurodomi 1640 ir 1644 metai. Kunigas Vincentas Juzumas *Žemaičių vyskupijos aprašyme* mini, jog pirmąją bažnytėlę tuometiniame Smilgių kaime apie 1640 m. pastatė Upytės laikytojas ir Žemaičių pagrindinis seniūnas, Tytuvėnų savininkas Jeronimas Valavičius⁸. Šis faktas pateiktas ir minėto Smilgių klebono B. Gaidžio surašytoje bažnyčios istorijoje⁹. Be to, XVII a. I pusės Žemaičių vyskupijos parapinių bažnyčių pastatų aprašyme nurodyta, jog 1640 m. šiaudais buvo dengta ir naujai pastatydinta bažnyčia Smilgiuose¹⁰.

1644 m. bažnyčios statybos data pateikta 1675–1677 m. vyskupo Kazimiero Paco vykdytoje Žemaičių vyskupijos bažnyčių generalinėje vizitacijoje¹¹. 1676 m. Smilgių parapiją vizitavo vyskupijos kanauninkas Stanislovas Semaška. Vizitacijos aprašyme minima, jog Šeduvos klebonas ir dekanas Matas Zaleskis (1627–1659) 1644 m. pastatė Smilgių bažnyčią kaip Šeduvos filiją. Jos aprūpinimui paskyrė 1643 m. nupirktą 10-ties valakų Matarakų kaimą, taip pat bažnyčiai paaukojo kieliką su patena ir komuninę¹².

Žemaičių vyskupijos aprašyme minima, jog įsteigta parapija sulaukė geradarių – Upytės pavieto gyventojas Andrėjus Staškevičius, turėjęs Lenkijos karalių jam suteiktą 17 valakų Gikonių palivarką su kaimu Upytės žemėse, siekdamas padidinti Smilgių bažnyčios fundaciją ir sutikus tuometinei Upytės seniūnijos laikytojai Lenkijos karalienei Liudvikai Marijai 1655 m. išduotu dokumentu šiai bažnyčiai dovanoto minėtą palivarką. Gavęs patvirtinti karalienės Gikonių palivarko dovanojimą, karalius Jonas Kazimieras 1661 m. suteikta privilegija ne tik jam pritarė, bet šiai bažnyčiai padovanojo dar tris vakalus žemės Čelkių kaime, Šeduvos seniūnijoje¹³. Bažnyčia buvo Nukryžiuotojo Jėzaus titulo¹⁴, pastatyta klebono Jono Ignoto Skudeikavičiaus

⁸ Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013, p. 673.

⁹ *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, p. 521.

¹⁰ Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos parapinių bažnyčių pastatai XVII a. I pusėje*, in: *Menotyra*, 2006, Nr. 3 (44), p. 9.

¹¹ *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675-1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė Mindaugas Paknys, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011, p. 619.

¹² *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675-1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, p. 619–620; Liudas Jovaiša, *Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m.*, in: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė* (serija: Bažnyčios istorijos studijos, t. 5), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2012, p. 190; Raimondas Paknys, Dalia Vasiliūnienė, *Lietuvos medinės bažnyčios*, p. 172.

¹³ Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, p. 675.

¹⁴ Mečislovas Jučas, *Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.*, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 25, Vilnius, 2004, p. 93.

(kitur – Jokūbas Skudeikavičius / Skideikavičius) pastangomis¹⁵. Toliau teigiama, jog bažnyčia buvo perstatyta 1690 m. klebono Jurgio Jakševičiaus rūpesčiu¹⁶.

Senoji bažnyčia 1761 m. jau buvo netinkama naudoti. 1764 m. Smilgių bažnyčios klebono Antano Vertelio, čia klebonavusio 1757–1776 m., iniciatyva, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės iždininko ir Šeduvos seniūno grafo Jono Jurgio Flemingo (1699–1771) lėšomis, buvo pastatyta nauja, medinė, Šv. Jurgio titulo, iki šiol stovinti bažnyčia¹⁷.

Medinė bažnyčia lotyniško kryžiaus plano, trijų navų, halinė, suskaidyta plonais mediniais pilioriais, lubos lengvai išgaubtos lyg skliautai. 1858 m. fasadas ir bokštai buvo iš naujo perstatyti, o bokštų kupolai apdengti angliška skarda. Bažnyčios interjeras buvo perdekoruotas 1873 m., kuomet prireikė suveržti bekrypstančias bažnyčios sienas. Klebono Jono Radavičiaus / Rodavičiaus (1836–1897) čia klebonavusio 1869–1885 m., rūpesčiu suveržtos sienos, perdažytas vidus – sienos buvo išklotos audeklais ir nudažytos, perlydyti varpai, o svarbiausia – rekonstruotas didysis altorius, kurio vaizdą matome ir dabar. Bažnyčia pašventinta 1877 m. vyskupo Aleksandro Kazimiero Beresnevičiaus (iki tol dar nebuvo konsekruota)¹⁸.

Vėlesni bažnyčios tvarkybos darbai buvo atlikti sovietmečiu. 1983–1984 m. įrengtas centrinis šildymas, naujai perkaltos lubos, pakeistos kai kurios lentos, sutvirtinti balkiai, viduje sienos iškaltos kartonu. Iš vidaus įdėtos dvigubos durys ir langai¹⁹. Bažnyčia 1973 m. įrašyta į Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašą (AtR 132)²⁰, šiuo metu Kultūros vertybių registre yra nacionalinės reikšmės statusą turintis objektas²¹.

¹⁵ *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, p. 522; Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, p. 372.

¹⁶ *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, p. 522; Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, p. 318; Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, p. 372.

¹⁷ *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, p. 522; Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, p. 318; Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, p. 372; Smilgių Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia Šeduvos raj., aprašė Kl. Čerbulėnas 1955. VIII. 2, p. 13–14.

¹⁸ Smilgių Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia Šeduvos raj., aprašė Kl. Čerbulėnas 1955. VIII. 2, p. 15; Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, p. 318.

¹⁹ *Panevėžio r., Smilgių apyl., Smilgių k., Bažnyčia, Kultūros vertybės byla, AtR 132*, in: Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos paveldosaugos biblioteka.

²⁰ *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, V., 1973, p. 352.

²¹ Internetinė nuoroda: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/41A2EE1C-323F-477A-BFCB-9283A7C9BE1E> [žiūrėta 2024 07 01].

II. ALTORIŲ APRAŠYMAI XVIII A. II PUSĖS – XIX A. PABAIGOS VIZITACIJŲ AKTUOSE IR INVENTORIUOSE

XVIII a. II pusės – XIX a. pabaigos Smilgių bažnyčios vizitacijų aktai ir inventoriai – svarbiausi šaltiniai, atskleidžiantys kaip 1764 m. pastačius naują bažnyčią atrodė altoriai – kada įrengti, kaip dekoruoti, kiek jų buvo. Tekste pateikiami ne tik didžiojo, bet ir kitų bažnyčioje buvusių altorių aprašymai, kadangi didysis altorius XIX a. II pusėje buvo iš trijų atskirų altorių sujungtas į vientisą, todėl labai svarbu aptarti ir juos.

Smilgių klebono B. Gaidžio pateiktame bažnyčios aprašyme nurodyta, jog **1768 m.** bažnyčioje buvo **šeši altoriai**, tačiau jie plačiau neapibūdinti²². Klebonas rėmėsi 1768 m. Šeduvos dekanato vizitacijos aktu, kuriame buvo smulkiai surašytas naujos bažnyčios statymas²³. O Smilgių parapijos **generalinėje 1779 m. vizitacijoje**²⁴, minima, jog bažnyčioje buvo **keturi altoriai**. Jie taip aprašyti: **Didysis altorius** praeitais metais naujai perstatytas klebono lėšomis, gana gerai įrengtas, paauskuotas ir sidabruotas, nudažytas įvairiomis spalvomis, 13 uolekčių²⁵ ilgio ir 7½ pločio, trijų kondignacijų (tarpsnių), tiek pat kolonų. Pirmajame tarpsnyje virš ciborijos (tabernakulio) Kristaus paveikslas, antrajame – šv. Juozapo, trečiajame tarpsnyje – Dievo Apvaizdos. Viršuje prie lubų, apsuptas žvaigždės spindulių, Marijos vardas²⁶. Visas altorius skulptoriaus darbo. Altorius turėjo 4 laiptelių pakylą, nudažytą raudona spalva. Pats altorius dar nebuvo pašventintas. **Antrasis altorius** Rožinio Švč. Mergelės Marijos koplyčioje, nupirktas praeitais metais Tytuvėnuose, Rožinio brolijos lėšomis, paauskuotas ir pasidabruotas, [mėlyna?] spalva nudažytas, 9 uolekčių aukščio ir 5, 5 uolekčių pločio, dviejų kondignacijų, tiek pat kolonų. Pirmajame tarpsnyje Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslas, antrajame – šv. arkangelo Mykolo. Visas altorius yra vieningas, tinkamas šiai bažnyčiai. **Trečiasis altorius** yra antroje koplyčioje iš priešingos pusės, senas, bet buvo naujai nudažytas įvairiomis spalvomis, turi dvi kolonas. Pirmajame tarpsnyje šv. Antano, antrajame – šv. Jono Nepomuko paveikslas. **Ketvirtas altorius** toje koplyčioje, senas, Loreto Šv. Mergelės Marijos, 5 ½ x 3 ½ uolekčių dydžio. Vizitacija

²² *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, p. 522.

²³ Ataskaitos autorei Smilgių bažnyčios archyve šio dokumento nepavyko aptikti.

²⁴ Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1779 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumeneruoti.

²⁵ Ilgio matas lygus 60–65, 54 cm, nuo 19 a. pradžios įsigalėjo 64, 96 cm ilgio uolektis.

²⁶ Greičiausiai omenyje turima Marijos vardo monograma.

atskleidžia, jog pastačius naują bažnyčią, joje XVIII a. 8 deš. buvo du nauji ir du seni altoriai. Pastarieji galėjo būti atkelti iš senosios bažnyčios, sukurti XVII a. II pusėje²⁷.

1785 m. Smilgių bažnyčios inventoriuje²⁸ taip pat aprašyti **4 altoriai – naujas didysis altorius** gražiai pritaikytas, nudažytas įvairiomis spalvomis, paauksuotas ir sidabruotas, trijų kondignacijų. Pirmajame tarpsnyje virš ciborijos – Nukryžiuotojo atvaizdas, antrajame – šv. Juozapo paveikslas, trečiajame – Dievo Apvaizdos, viršuje, prie pat lubų – kaip žvaigždė spinduliuose, Marijos vardas. Altorius turėjo 4 laiptelių pakylą, nudažytą raudona spalva. **Antrasis altorius** Rožinio Švč. Mergelės Marijos koplyčioje, brolijos lėšomis neseniai pastatytas, dviejų kondignacijų, tiek pat kolonų. Pirmajame tarpsnyje Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslas su popieriniu, paauksotu drabužiu (aptais) ir dviem karūnomis taip pat iš paauksuoto popieriaus. Antrajame tarpsnyje šv. arkangelo Mykolo paveikslas. Altorius priklauso Rožinio brolijai. **Trečiasis altorius** antrojoje koplyčioje, senas, turi dvi kolonas. Pirmajame tarpsnyje šv. Antano Paduviečio paveikslas, antrajame – šv. Jono Nepomuko. **Ketvirtasis altorius** toje pačioje koplyčioje, senas, Loreto Šv. Mergelės Marijos.

XVIII a. pabaigoje, Žemaičių vyskupo koadjutoriaus Juozapo Arnulfo Giedraičio **179* m.**²⁹ surašytoje Smilgių bažnyčios **generalinėje vizitacijoje**³⁰ vis dar minimi **keturi altoriai**, tačiau palyginus su ankstesniais aprašymais, jau fiksuojami nedideli pasikeitimai. **Didysis altorius** medinis, gerai pritaikytas, paauksuotas ir sidabruotas, įvairiomis spalvomis nudažytas, 13 x 7 ½ uolekčių dydžio. Trijų kondignacijų, tiek pat kolonų. Pirmajame tarpsnyje virš ciborijos Nukryžiuotojo paveikslas, tarp kolonų paauksuotos, baltos spalvos, optišku būdu nutapytos apaštalių statulos – šv. Pauliaus iš dešinės, šv. Petro iš kairės pusės, aplink ciboriją – 12 žvakidžių su vaškinėmis žvakėmis, taip pat viešai išstatytas Švč. Sakramentas. Antrajame tarpsnyje šv. Juozapo, trečiajame – Dievo Apvaizdos paveikslo paveikslo, viršuje, prie pat lubų – kaip žvaigždė spinduliuose, Marijos vardas. Visas altorius skulptoriaus darbo, turėjo 4 laiptelių pakylą, nudažytą raudona spalva. Pats altorius dar nebuvo pašventintas. **Antrasis altorius** dešiniojoje koplyčioje, Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslo drabužis (aptais) optiškai papuoštas, sparnuotos dalys paauksuotos ir [...] spalva nudažytos, 9 x 5, 5 uolekčių dydžio. Dviejų kondignacijų, tiek pat

²⁷ 1676 m. Smilgių bažnyčios vizitacijos akte aprašyti trys altoriai, in: *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675-1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, p. 620.

²⁸ Smilgių bažnyčios inventorius, 1785 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumeruoti.

²⁹ Vizitacijos tituliniam puslapyje neįrašytas paskutinis datos skaitmuo – „179“. Juozapas Arnulfas Giedraitis (1754–1838) Žemaičių vyskupo koadjutoriaus pareigas užėmė nuo 1791 m., o nuo 1802 m. tapo vyskupu.

³⁰ Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 179* m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumeruoti.

kolonų, pirmajame tarpsnyje – Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslas, antrajame – šv. arkangelo Mykolo. Visas altorius medinis, tinkamas bažnyčiai. **Trečiasis altorius** antroje koplyčioje, senas, įvairiomis spalvomis dažytas, dviejų kondignacijų, tiek pat kolonų. Pirmajame – šv. Antano, antrajame – šv. Jono Nepomuko paveikslas. **Ketvirtas altorius** toje pačioje koplyčioje, senas, su Loreto Šv. Mergelės Marijos paveikslu. Įvairiomis spalvomis dažytas ir paausuotas. Taigi, XVIII a. pab. bažnyčioje vis dar buvo išlikę du seni altoriai, o didžiajame altoriuje matomas nedidelis pasikeitimas – atsiradusios optiškai tapytos apaštalų šv. Petro ir Pauliaus statulos.

Pačioje XIX a. pradžioje bažnyčios altorių skaičius ir vaizdas jau buvo pakitęs. **1804 m.** Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio **generalinėje vizitacijoje**³¹, minimi **penki altoriai**. **Didysis** – ant mūrinio pamato, drožinėtas iš medžio, baltai nulakuotas ir paausuotas, su šventųjų apaštalų – Petro ir Pauliaus figūromis šonuose, optiškai ant lentų dažytomis ir su *ypatingos architektūros kolonomis*. Altorius trijų tarpsnių – pirmajame, prie ciborijos yra aliejiniiais dažais nutapytas Nukryžiuotojo paveikslas. Antrajame tarpsnyje šv. Juozapo paveikslas, trečiajame – po lubomis drožinėta Dievo Apvaizda. **Antrasis altorius** dešinės pusės koplyčioje, dviejų tarpsnių. Pirmajame – Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslas su sidabriniu aptaisu ir mėnulio pjautuvu po kojomis iš tikro sidabro; antrajame tarpsnyje – šv. arkangelo Mykolo paveikslas. **Trečias altorius** toje pačioje koplyčioje naujas ir dar nepašventintas, trijų tarpsnių. Pirmajame – aliejiniiais dažais tapytas Dievo Apvaizdos paveikslas, antrajame – šv. Jurgio paveikslas, trečiajame drožinėta Dievo Apvaizda nudažyta įvairiomis spalvomis. **Ketvirtas altorius** kairės pusės koplyčioje yra labai senas, dviejų tarpsnių. Pirmajame – šv. Antano paveikslas, antrajame – šv. Jono Nepomuko. **Penktasis altorius** šalia šio, pastatytas toje pačioje koplyčioje, be jokių tarpsnių, Loreto Šv. Mergelės Marijos. Nei vienas iš šių altorių nebuvo pašventintas, tačiau visuose altoriuose buvo labai seni portatiliai. Didžiojo altoriaus – konsekruotas Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1679 m., Rožinio Švč. Mergelės Marijos altoriaus portatilis – 1775 m. Žemaičių vyskupo sufragano Mykolo Chlominskio.

Reikia pastebėti, jog XVIII a. pabaigos Smilgių bažnyčios vizitatoriai neatkreipė dėmesio ir plačiau neaprašė didžiojo altoriaus kolonų. Nurodant tarpsnių skaičių tik aptakiai užsiminta, jog būta tiek pat kolonų. Tuo tarpu 1804 m. vizitacijoje pirmą kartą į jas atkreiptas dėmesys, įvardinant

³¹ Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1804 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumuruoti.

ypatingos architektūros (szczegulney architektury). Apie kitų altorių kolonas užsiminta nebuvo, nors XVIII a. pab. jų būta net tik prie didžiojo, bet ir prie kitų dviejų altorių.

1820 m. vizitacijoje nedaug pakitęs vaizdas, minimi **penki altoriai**³². **Didysis** – ant mūrinio pamato, drožinėtas iš medžio, baltai nulakuotas ir paaukuotas, su šventųjų apaštalų – Petro ir Pauliaus figūromis šonuose, optiškai ant lentų tapytomis ir su *ypatingos architektūros kolonomis*. Altorius trijų tarpsnių – pirmajame, aliejiniiais dažais nutapytas Nukryžiuotojo paveikslas, antrajame – šv. Juozapo paveikslas, trečiajame – po lubomis drožinėta Dievo Apvaizda. Pakyla iš trijų laiptelių, ties altoriaus viduriu, ant mensos yra tabernakulis baltai nulakuotas ir paaukuotas iš vidaus, o iš išorės nudažytas mėlynai. **Antrasis altorius** – didžiojo altoriaus kairės pusės koplyčioje, staliaus darbo su kolonomis, nudažytas tamsiai mėlynai ir paaukuotas, dviejų kondignacijų. Pirmajame tarpsnyje – Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslas su sidabrinu aptaisu ir mėnulio pjautuvu po kojomis iš tikro sidabro; antrajame tarpsnyje – šv. arkangelo Mykolo paveikslas. Pakyla iš dviejų laiptelių, mensa – staliaus darbo. **Trečias altorius** toje pačioje koplyčioje – iš lentų, staliaus darbo, naujas, mėlynai dažytas ir paaukuotas. Trijų kondignacijų – pirmojoje aliejiniiais dažais tapytas Dievo Apvaizdos paveikslas, antrojoje – Švč. Čenstakavos Dievo Motinos paveikslas, trečiojoje – drožinėta ir įvairiomis spalvomis dažyta Dievo Apvaizda. Pakyla sena ir siaura iš dviejų laiptų, mensa dažyta mėlynai. **Ketvirtas altorius** – kitoje dešinės pusės koplyčioje, labai senas. Pirmoje kondignacijoje šv. Antano paveikslas, antroje – šv. Jono Nepomuko. Pakyla iš vieno laipto, mensa sena. **Penktas altorius** toje pačioje koplyčioje, visai senas, be tarpsnių, Švč. Loreto Mergelės Marijos. Pakyla iš dviejų laiptelių, mensa sena, staliaus darbo. Visi altoriai turi labai senus portatilius.

1841 m. Smilgių bažnyčios vizitacijoje³³ informacija apie altorius labai lakoniška. Paminėtas didysis – trijų kondignacijų, kiekvienoje iš jų po paveikslą. Kiti keturi altoriai – su paveikslais ir portatiliais.

1844 m. vizitacijoje³⁴ taip pat minimi **penki altoriai**, didysis – drožinėtas, nudažytas, tačiau vietoj anksčiau minėtų trijų tarpsnių, minimas kaip turintis dvi kondignacijas. Pirmajame tarpsnyje Nukryžiuotojo skulptūra, antrajame – šv. Juozapo paveikslas. Dešinės pusės koplyčioje **antrasis**, Rožinio Švč. Mergelės Marijos altorius su antrame tarpsnyje esančiu šv. arkangelo

³² Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m., LVIA, f. 669. ap. 2, b. 223, l. 545v-546.

³³ Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1841 m., LVIA, f. 669. ap. 2, b. 263, l. 235.

³⁴ Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1844 m., LVIA, f. 669. ap. 2, b. 263, l. 227, 231.

Mykolo paveikslu. **Trečiasis altorius**, toje pat koplyčioje su Dievo Apvaizdos ir Švč. Čenstakavos Dievo Motinos paveikslais. **Ketvirtasis altorius** – su Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės ir šv. Onos paveikslais. Toje pačioje koplyčioje **pentasis altorius** su šv. Antano, antrajame tarpsnyje – šv. Jono Nepomuko paveikslu.

1845 m. Smilgių bažnyčios vizitacijoje³⁵ minimi **penki altoriai**. **Didysis** – drožinėtas, dailaus darbo, nudažytas, dviejų kondignacijų. Pirmojoje – Nukryžiuotojo figūra, antrojoje – šv. Juozapo paveikslas. **Antrasis altorius** – dešinėje pusėje, Rožinio Švč. Mergelės Marijos, dviejų kondignacijų. Pirmojoje Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslas, antrojoje – šv. arkangelo Mykolo. **Trečiasis** koplyčioje, toje pačioje pusėje – Apvaizdos altorius, antrajame tarpsnyje – Švč. Čenstakavos Dievo Motinos paveikslas. **Ketvirtasis** – kairiojoje bažnyčios pusėje su Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės paveikslu pirmajame tarpsnyje, antrajame – šv. Onos paveikslas. **Penktasis altorius**³⁶ koplyčioje, toje pačioje pusėje – pirmajame tarpsnyje šv. Antano, antrajame – šv. Jono Nepomuko paveikslas. Visi altoriai nudažyti aliejiniais dažais, įvairiomis spalvomis, turi portatilius ir relikvijas. **1850 m. vizitacijoje**³⁷ minimi **penkti altoriai**, fiksuotas tas pats vaizdas kaip ir ankstesniame akte. **1858 m. generalinėje vizitacijoje**³⁸ minimi **penkti altoriai**, jų vaizdas nepasikeitęs, tik didžiojo altoriaus pirmajame tarpsnyje vietoj anksčiau minėtos Nukryžiuotojo figūros, minimas tos pačios ikonografijos paveikslas. **1867 m. inventoriuje**³⁹ vis dar minimi **penkti altoriai** su portatiliais, tačiau plačiau jie neapibūdinti.

Apibendrinant galima pasakyti, jog nuo XVIII a. II pusės iki XIX a. 8 deš. didžiojo ir kitų altorių vaizdas keitėsi nežymiai. Didžiajame fiksuoti pokyčiai – XVIII a. pabaigoje atsiradusios ant lentų optiškai tapytos šv. apaštų Petro ir Pauliaus statulos; XIX a. 5 deš. vietoj anksčiau buvusių trijų, minimi du tarpsniai. Tik XIX a. I ketv. aprašymuose buvo atkreiptas dėmesys į išskirtines didžiojo altoriaus kolonas. Kalbant apie kitus altorius, šalia bažnyčioje buvusių keturių altorių – dviejų statytų XVIII a. 8 deš. ir dviejų senų, XIX a. pačioje pradžioje atsirado vienas naujas altorius, bendras jų skaičius – penki, išliko iki XIX a. 8 deš.

³⁵ Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1845 m., *LVIA*, f. 669. ap. 2, b. 267, l. 491.

³⁶ Kairiojo transepto Antano Paduviečio altorius iki šių dienų išlaikęs nemažai XVII a. II p. dekorų elementų – drožinių detalių, skulptūrų. 1973 m. altorius buvo įtrauktas į saugomų vietinės reikšmės paminklų sąrašą. Šiuo metu Kultūros vertybių registre – Altoriai (2) su skulptūromis ir bareljefais - tapę Smilgių Šv. Jurgio bažnyčios statinių komplekso (u.k. 32852) Šv. Jurgio bažnyčios (u.k. 992) vertingąja savybe. Internetinė nuoroda: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/a21e221f-ee43-4c5c-8635-30d15d256de9> [žiūrėta 2024 07 01].

³⁷ Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1850 m., *LVIA*, f. 669. ap. 2, b. 307, l. 65.

³⁸ Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1858 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumuruoti.

³⁹ Smilgių bažnyčios inventorių, 1867 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumuruoti.

III. DIDŽIOJO ALTORIAUS REKONSTRUKCIJA

Išskirtinės kompozicijos Smilgių bažnyčios didysis altorius dabartinį vaizdą įgavo po XIX a. 8 deš. rekonstrukcijos. Reikia atkreipti dėmesį, jog istoriografijoje įsitvirtinusi 1873 m. altoriaus pertvarkymo data koreguoja archyviniai šaltiniai⁴⁰. Aptariant bažnyčios statybos istoriją minėta, jog tuomečio klebono Jono Radavičiaus (Rodavičiaus) iniciatyva imtasi didelių bažnyčios pertvarkymo darbų. Apie šį poreikį liudija ir **1873 m.** kovo 4 d. surašytame **inventoriuje**⁴¹ užfiksuota prasta bažnyčios padėtis – tiek viduje, tiek išorėje reikalingas didžiulis tvarkymasis. Rašoma, jog bažnyčioje **5 altoriai, 3 iš jų pakenčiamos apdailos, o 2 iš jų reikalauja tikro perdarymo**. Galima nuspėti, jog omenyje turėti du senieji altoriai.

Iš 1877 m. bylos dėl pinigų paskirstymo Smilgių bažnyčios remontui, sužinome kada ir dėl kokių priežasčių nuspręsta pertvarkyti bažnyčios altorius. 1877 m. sausio 14 d. vyskupui Aleksandrui Beresnevičiui skirtame raporte⁴², Smilgių klebonas mini apie 1876 m. balandžio 27 d. raštą Kauno gubernatoriui, kuriame jis informavo, jog kai kurios altorių dalys buvo visiškai supuvusios, taip pat ir pamatai, mensos, kolonos. Be supuvusių dalių keitimo naujomis, altorių stalai padaryti geros būklės, kas būtų neįsivaizduojama be papildomo meistro darbo, kainuojančio 200 rublių. 1877 m. sausio 30 d. Kauno gubernatoriaus rašte⁴³ rašoma, jog nematoma kliūčių leisti Smilgių klebonui patikėtoje bažnyčioje iš **naujo perrinkti altorius** (*неперобрать заново алтари*).

Šiuose raštuose altorius pertvarkyti turėjęs meistras neišvardintas, tačiau į šį klausimą atsakęs Smilgių bažnyčios vargonininkas Balčius-Balčiauskas. Jis pasakojo taip: „Prie kun. J. Radavičiaus aš buvau vargoninkas, kartu ir meistras. Klebonas liepė man sutaisyti bažnyčios altorius. Tada už Dievo stalo – grotelių buvo trys vieni nuo kitų nedaug tesiskyrę altoriai. Juos taisydamas paėmiau ir sujungiau visus tris į vieną, įstatydamas į tarp jų po vieną stulpą, kurie, gerai įsižiūrėjus, ir dabar šiek tiek skiriasi nuo kitų stulpų“⁴⁴.

1884 m. inventoriuje⁴⁵ užfiksuoti pasikeitimai bažnyčioje po interjero pertvarkymo darbų. Minimi **septyni altoriai**, iš kurių – **penki nauji**. Altoriuose 9 nauji paveikslai. Didžiajame – 3

⁴⁰ Abejonę dėl šios datos išreiškė ir menotyrininkė Regimanta Stankevičienė, pastebėjusi, jog tarp šioje bažnyčioje 1872–1874 m. atliktų darbų altoriaus rekonstrukcija neminima. Regimanta Stankevičienė, Skulptūra „Jėzus neša kryžių“ in: *Lietuvos sakralinė dailė*, tomas II: Šiaulių vyskupija, dalis 1: Joniškio dekanatas, knyga 3: Skaistgirys – Žukančiai, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: LKTI, 2015, p. 103.

⁴¹ Smilgių bažnyčios inventorių, 1873 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumeruoti.

⁴² Byla dėl pinigų paskirstymo Smilgių bažnyčios remontui, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 3753, l. 2.

⁴³ Byla dėl pinigų paskirstymo Smilgių bažnyčios remontui, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 3753, l. 3.

⁴⁴ *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, p. 523.

⁴⁵ Smilgių bažnyčios inventorių, 1884 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumeruoti.

naujos figūros, padirbintos skulptoriaus *Zimodro*, būtent – šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bei Jėzaus, nešančio kryžių. **1888 m. vizitacijoje**⁴⁶ taip pat minimi **7 altoriai, 5 iš jų paauksuoti**. Altoriuose 9 paveikslai, o didžiajame šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bei Jėzaus, nešančio kryžių, skulptūros. Toks pats vaizdas ir 1890 m. inventoriuje⁴⁷. **1899 m.**⁴⁸ minima, jog bažnyčioje iš viso **septyni altoriai, trys iš jų – sudaro didįjį altorių**, su trimis gero skulptoriaus darbo figūromis – šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bei Jėzaus, nešančio kryžių. Devyni paveikslai visuose altoriuose geros tapybos. Taigi, po XIX a. 8 deš. rekonstrukcijos darbų, didysis altorius tapo tokiau, kokį matome ir šiandien. **(1 pav.)**

1. pav. Smilgių bažnyčios didysis altorius, fot. J. Gramba, 1967 m., Kultūros paveldo tyrimų valdybos, Kilnojimų objektų skyriaus archyvas.

Remiantis meistro Balčiaus-Balčiausko liudijimu, galima numanyti, jog jo įstatytos naujos kolonos, atkartojančios senąsias, turėtų būti antroji kolonų pora skaičiuojant nuo ansamblio ašies. Šios poros kolonos aukštesnės už kitas, jos neša po labai išvystytą antablemento fragmentą, kuriuos vainikuoja sėdinčių angeliukų figūrėlės. Šios kolonos žymi ribą tarp centrinio ir šoninių altorių⁴⁹. **(2 pav.)**

⁴⁶ Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1888 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumuruoti.

⁴⁷ Smilgių bažnyčios inventorių, 1890 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumuruoti.

⁴⁸ Smilgių bažnyčios inventorių, 1899 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumuruoti.

⁴⁹ Altoriaus su skulptūromis pasas, DR 809, užpildė Irena Vaišvilaitė, 1987 m., Kultūros paveldo tyrimų valdybos, Kilnojimų objektų skyriaus archyvas.

2. pav. Smilgių bažnyčios didžiojo altoriaus centrinė dalis, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Atkreiptinas dėmesys ir į nevienodą kolonų pjedestalų dekorą, rodantį, jog jie galėjo būti sukurti skirtingu metu. Vieni konsolės formos pjedestalai dekoruoti itin smulkiais drožiniais, kiti – grubesni, plokštesnių formų. (3 pav.)

3. pav. Didžiojo altoriaus kolonų pjedestalų dekoras, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Iėjus už altorių juosiančią galeriją, galima išvysti senosios mensos dalis bei ją puošiančio dekoru elementus, panašius į pjedestalo drožinius. Tiesa, tikslesnių žinių apie altorių sujungimą, konstrukcijas, drožinius, galima būtų pateikti juos išrinkus, atlikus medienos, polichromijos bei kitus tyrimus.

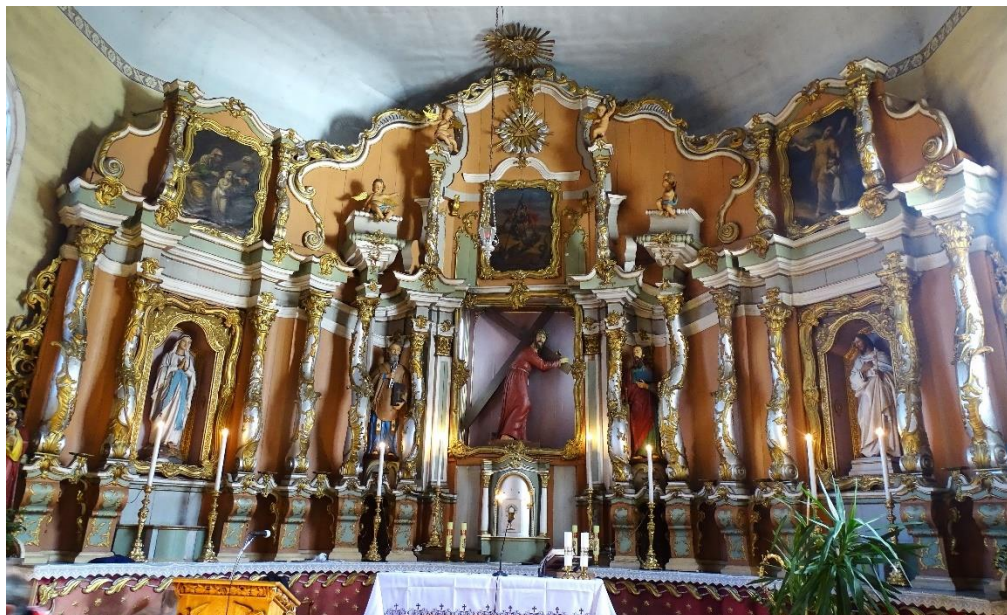

4. pav. Senosios mensos dekoru fragmentas, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

5. pav. Kolonos pjedestalo dekoras, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

IV. DIDŽIOJO ALTORIAUS MENINĖ RAIŠKA

Interjere dominuojantis rokokinių formų didysis altorius išsiskiria aukšto lygio meistryste ir originalumu. Medinis, sudėtingos struktūros, simetriškas, sudarytas iš trijų dalių kompozicijos, dviejų tarpsnių, užima visą galinę presbiterijos trijų sienų plokštumą. Pirmiausia į akis krintantis dekoru elementas – išlenktos kolonos, su korintiniais kapiteliais ant aukštų pjedestalų. Pirmajame tarpsnyje jų yra dvylika, po dvi poras prie centrinio ir šoninių altorių. Antrajame tarpsnyje – po vieną kolonų porą prie kiekvieno altoriaus, įrėminančią paveikslus.

6. pav. Smilgių bažnyčios didysis altorius, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Į kolonas atkreipė dėmesį ir išsamiai jas apibūdino dailėtyrininkė Marija Matušakaitė: „Šiuose XIX a. sujungtuose altoriuose pagrindinė dekoratyvinė funkcija skiriama išpūdingoms nevienodo aukščio kolonoms, neišprastoms ne tik Lietuvoje, bet visoje tuometinėje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje. Kolonos siaurėja į viršų, apačioje baigiasi voliutomis, išlinksta tarsi gniuždomos didžiulio svorio. Lankstų jų liemenį apipynęs it dumbliai plastiškas, laisvas sudėstytas reljefas. Ištįsę siauri lapai susipina jame su stangriomis kreivėmis, virpančiomis smulkiais ugnies liežuveliais. Visų konstrukcinių bei dekoratyvinių altoriaus elementų bangavimas teikia kompozicijai dinamikos, kurią atitinka ir gležni asimetriniai apvadėliai, užpildantys tuščias plokštumas. Artimesni vietos tradicijai tik du sparnai, likę sujungus altorius. Laikydamasis schemas, kuri buvo taikoma šios rūšies elementams, autorius gerokai pakeitė akanto šakas, supanašino jas su abstrakčiu ornamentu. Visiškai neiprastą kolonų formą, matytą Smilgiuose, aptinkame altoriaus modelyje, kurį Bavarijoje sukūrė J. J. Remplsas apie 1761 metus. Tokia forma

buvo žinoma ir Smilgiuose dirbusiam meistrui. Taigi, Lietuvą labai greitai bus pasiekęs naujas, kad ir plačiau nepaplitęs, architektūrinės atramos tipas“⁵⁰.

7. pav. Didžiojo altoriaus vidurinės dalies, kairės pusės kolonos, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

8. pav. Didžiojo altoriaus vidurinės dalies, dešinės pusės kolonos, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Kiti autoriai teigia, jog skirtingi kolonų išsilankstymai turi kompozicinę prasmę, nes jos remia antablementinius anstatus, įvairiais atstumais įtrauktus į gilumą⁵¹. Kolonų nešamas antablementas yra vieno lygio visiems altoriams. Jis labai smarkiai plėšytas – tiek, kad susidaro įspūdis, jog kiekviena kolona neša po visai atskirą antablemento fragmentą⁵².

9. pav. Didžiojo altoriaus frontonas su antablementu, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

⁵⁰ Marija Matušakaitė, *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje*, p. 290.

⁵¹ Klemensas Čerbulėnas, Vladimiras Zubovas, Lietuvos vėlyvojo baroko bruožai, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, T. II, Vilnius, 1964, p. 243.

⁵² Altoriaus su skulptūromis pasas, DR 809, užpildė Irena Vaišvilaitė, 1987 m., Kultūros paveldo tyrimų valdybos, Kilnojamųjų objektų skyriaus archyvas.

Altoriaus viršus banguotas, tačiau antrasis visų trijų dalių tarpsnis plokščias, tik paveikslai įrėminti kolonų poromis. Centrinės dalies kolonėlės užsibaigia sėdinčių angeliukų figūrėlėmis, virš paveikslo, frontono centre įkomponuota drožinėta Dievo Apvaizda, o prie lubų pritaisytas kartušas su Jėzaus Vardo monograma.

10. pav. Didžiojo altoriaus frontonas su angeliukų skulptūromis, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

11. pav. Kartušas su Jėzaus Vardo monograma, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Altorius dekoruotas ne tik gausia puošyba, bet ir nevienalaikėmis skulptūromis. Seniausios iš jų – ant centrinės altoriaus dalies antablementų sėdinčios dvi angeliukų skulptūrų poros. Rokokinės, polichromuotos ir auksuotos, sukurtos XVIII a. II pusėje, yra elementas iš senojo altoriaus.

12, 13. pav. Angeliukų skulptūrų pora I, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

14, 15. pav. Angeliukų skulptūrų pora II, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Po altoriaus rekonstrukcijos, 1884 m. inventoriuje⁵³ minima, jog didžiajame – 3 naujos figūros, padirbintos skulptoriaus *Zimodro*, būtent – šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bei Jėzaus, nešančio kryžių. Tai retai pasitaikantis atvejis, kuomet įvardintas skulptūras išdrožęs autorius. Pastarasis yra žinomas Vilniaus skulptorius Abdonas Zimodra, ilgametis skulptorių ir auksintojo cecho meistras, dirbęs apie 1861–1891 m. Be to, skobtose apaštalų skulptūrų nugarose yra ir autoriaus signatūra su data. Įrašas juodu dažu šv. apaštalo Pauliaus nugarinėje pusėje: „w. Wilnie / Skulptor / Zimodro / 1875 ro / 25 Maja“. Medinės, pirminę polichromiją išsaugojusios skulptūros, darniai įsikomponuoja į didįjį altorių.

16. pav. Skulptūra „Šv. apaštalas Petras“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

17. pav. Skulptūra „Jėzus neša kryžių“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

18. pav. Skulptūra „Šv. apaštalas Paulius“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Didžiojo altoriaus šoninėse dalyse yra paveikslais dengiamos skulptūros – kairėje pusėje gipsinė, masinės gamybos „Lurdo Švč. Mergelės Marijos“, dešinėje pusėje – medinė „Šv. Juozapo“ skulptūra. Altoriaus šonuose, virš įėjimo į galeriją pastatytos dvi nedidelės, masinės gamybos, skulptūrėlės. Kairėje pusėje – medinė „Švč. Jėzaus Širdies“ skulptūra, dešinėje – gipsinė „Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija“. Šios skulptūros XIX a. pab. bažnyčios inventoriuose ir vizitacijose neminimos, tad gali būti vėlyvesnės ~ XX a. I ketv. **1937 m. Smilgių parapijos apyskaitoje**⁵⁴ įvardintos šios skulptūros: 1) Jėzaus Širdies; 2) Marijos – Lurdas; 3)

⁵³ Smilgių bažnyčios inventorių, 1884 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumuot.

⁵⁴ Smilgių parapijos apyskaita, 1937 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumuot.

Jėzus neša kryžių; 4) Šv. Juozapas; 5) Šv. Petras; 6) Šv. Povilas; 7) Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija; 8) Šventoriuje – Jėzaus Širdies.

19. pav. Skulptūra „Lurdo Švč. Mergelė Marija“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

20. pav. Skulptūra „Šv. Juozapas“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

21. pav. Skulptūra „Švč. Jėzaus Širdis“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

22. pav. Skulptūra „Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Altoriuje yra šeši paveikslai – centrinės dalies pirmajame tarpsnyje nuleidžiamas paveikslas „Jėzus Alyvų kalne“, antrajame – „Šv. Jurgis“. Kairėje altoriaus dalyje – nuleidžiamas paveikslas „Švč. Mergelė Marija Škaplierinė“, antrajame tarpsnyje – paveikslas „Šv. Ona (Marijos auklėjimas)“⁵⁵. Dešinėje altoriaus dalyje – nuleidžiamas paveikslas „Šv. Juozapas“, antrajame tarpsnyje – „Angelas Sargas“.

Paveikslai altoriui pritaikyti po rekonstrukcijos – 1884 m. inventoriuje⁵⁶ minini nauji devyni paveikslai esantys altoriuose. Nors paveikslai nebuvo įvardinti, tačiau tapysena, pasirinkti ikonografiniai siužetai rodo, jog tai XIX a. pab. kūriniai.

23. pav. Paveikslas „Jėzus Alyvų kalne“ fot. A. Petrašiūnas, 2018 m.

24. pav. Paveikslas „Šv. Jurgis“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

⁵⁵ Paveikslas įtrauktas į Kultūros vertybių registrą - Paveikslas „Šventoji šeima“, unikalus kodas 9912, kitas kodas DV 1914.

⁵⁶ Smilgių bažnyčios inventorių, 1884 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*, l. nenumeruoti.

25. pav. Paveikslas „Švč. Megelė Marija Škaplierinė” fot. A. Petrašiūnas, 2018 m.

26. pav. Paveikslas „Šv. Ona (Marijos auklėjimas)”, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

27. pav. Paveikslas „Šv. Juozapas” fot. A. Petrašiūnas, 2018 m.

28. pav. Paveikslas „Angelas Sargas”, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

Smilgių bažnyčios erdvėje dominuojantis didysis altorius traukia akį menine kokybe, o neįprastos formos kolonos jį daro unikaliu visos Lietuvos kontekste. Altorius atspindi rokoko stiliaus, XVIII a. II pusės meninę raišką, sukurtą vietinių meistrų. Po XIX a. 8 deš. rekonstrukcijos iš trijų skirtingų altorių sujungtas ansamblis, perteikia plastišką ir kompoziciškai turtingą visumą.

Altorius 1973 m. įrašytas į Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašą, kaip respublikinės reikšmės dailės objektas (kodas DR 809). Šiuo metu Kultūros vertybių registre - Altorius su skulptūromis ir paveikslais - tapęs Smilgių Šv. Jurgio bažnyčios statinių komplekso (u.k. 32852) Šv. Jurgio bažnyčios (u.k. 992) vertingąja savybe⁵⁷. Bažnyčios akte įrašytas kaip presbiterijos trijų medinių altorių kompleksas, kurį sudaro Didysis Viešpaties Jėzaus; kairysis švč. Mergelės Marijos ir dešinysis šv. Juozapo altorius⁵⁸.

⁵⁷ Internetinė nuoroda: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/06bf79bf-39e5-4b12-8e34-383d44b4a60a> [žiūrėta 2024 07 01].

⁵⁸ Internetinė nuoroda: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/41a2ee1c-323f-477a-bfcb-9283a7c9be1e> [žiūrėta 2024 07 01].

IŠVADOS

- 1764 m. pastačius naują, iki šių dienų išlikusią bažnyčią, joje buvo keturi altoriai – du nauji ir du seni. Didysis perstatytas, Rožinio Švč. Megelės Marijos altorius buvo pastatytas XVIII a. 8 deš., o du senieji perkelti iš ankstesnės bažnyčios.
- XIX a. pradžioje bažnyčioje buvo penki altoriai – didysis ir Rožinio Švč. Mergelės Marijos, vienas naujas ir du seni. 1804 m. vizitacijoje pirmą kartą atkreiptas dėmesys į didžiojo altoriaus kolonas, jas įvardinant *ypatingos architektūros (szczegulney architektury)*. Apie kitų altorių kolonas užsiminta nebuvo, nors XVIII a. pab. jų būta net tik prie didžiojo, bet ir prie kitų dviejų altorių.
- Nuo XVIII a. II pusės iki XIX a. 8 deš. didžiojo ir kitų altorių vaizdas keitėsi nežymiai. Didžiajame fiksuoti pokyčiai – XVIII a. pabaigoje atsiradusios ant lentų optiškai tapytos šv. apaštų Petro ir Pauliaus statulos; XIX a. 5 deš. vietoj anksčiau buvusių trijų, minimi du tarpsniai. Tik XIX a. pačioje pradžioje bažnyčioje atsirado naujas altorius, bendras jų skaičius – penki altoriai, išliko iki XIX a. 8 deš.
- XIX a. 8 deš. (apie 1877 m.) tuomečio bažnyčios klebono Jono Radavičiaus (Rodavičiaus) iniciatyva, meistro Balčiaus-Balčiausko pagalba, buvo rekonstruotas didysis altorius – pakeistos supuvusios dalys, trys altoriai sujungti į vientisą kompleksą, juos atskiriant nauja kolonų pora.
- Rokokinių formų, sudėtingos struktūros didysis altorius išsiskiria aukšto lygio meistryste ir originalumu, savitos formos kolonos jį daro unikaliu visos Lietuvos kontekste.
- Altorių puošia skirtingų laikotarpių skulptūrinis dekoras – dvi angeliukų poros, išdrožtos XVIII a. II p.; pirmajame tarpsnyje įtalpintos šv. apaštų Petro ir Pauliaus, Jėzaus, nešančios kryžių skulptūros padirbintos Vilniaus skulptorių ir auksintojų cecho meisto Abdono Zimodros, 1875 m.; likusios keturios skulptūros – masinės gamybos, XX a. I ketv. dirbiniai.
- Didžiajame altoriuje įkomponuoti šeši paveikslai, trys pirmojo tarpsnio paveikslai yra nuleidžiami. Visi paveikslai sukurti XIX a. pab., vietos dailininkų.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Archyviniai šaltiniai:

1. Altoriaus su skulptūromis pasas, DR 809, užpildė Irena Vaišvilaitė, 1987 m., Kultūros paveldo tyrimų valdybos, Kilnojamųjų objektų skyriaus archyvas.
2. Byla dėl pinigų paskirstymo Smilgių bažnyčios remontui, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 3753.
3. Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1779 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
4. Smilgių bažnyčios inventorius, 1785 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
5. Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 179* m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
6. Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1804 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
7. Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m., *LVIA*, f. 669. ap. 2, b. 223.
8. Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1841 m., *LVIA*, f. 669. ap. 2, b. 263.
9. Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1845 m., *LVIA*, f. 669. ap. 2, b. 267.
10. Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1850 m., *LVIA*, f. 669. ap. 2, b. 307.
11. Smilgių bažnyčios generalinės vizitacijos aktas, 1858 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
12. Smilgių bažnyčios inventorius, 1867 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
13. Smilgių bažnyčios inventorius, 1873 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
14. Smilgių bažnyčios inventorius, 1884 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
15. Smilgių bažnyčios vizitacijos aktas, 1888 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
16. Smilgių bažnyčios inventorius, 1890 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
17. Smilgių bažnyčios inventorius, 1899 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
18. Smilgių parapijos apyskaita, 1937 m., *Smilgių bažnyčios archyvas*.
19. Smilgių Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia Šeduvos raj., aprašė Kl. Čerbulėnas 1955. VIII. 2, in: Dokumentų byla apie Radviliškio Smilgių bažnyčią ir varpinę, Atr-132, 1955–1961 m., f. 3, ap. 1, b. 266, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos archyvas.

Publikuoti šaltiniai:

1. *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. Kazimieras Paltarokas, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998.
2. Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas*, Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013.
3. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675-1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*, parengė Mindaugas Paknys, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Klemensas Čerbulėnas, Vladimiras Zubovas, Lietuvos vėlyvojo baroko bruožai, in: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, T. II, Vilnius, 1964.
2. Algė Jankevičienė, *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*, Architektūros ir statybos institutas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998.
3. Algė Jankevičienė, *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007.
4. Liudas Jovaiša, Žemaičių vyskupijos parapinių bažnyčių pastatai XVII a. I pusėje, in: *Menotyra*, 2006, Nr. 3 (44), p.
5. Liudas Jovaiša, Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m., in: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė* (serija: Bažnyčios istorijos studijos, t. 5), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2012.
6. Mečislovas Jučas, Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a., in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 25, Vilnius, 2004.
7. Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, t. 4, Panevėžio vyskupija, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1984.
8. *Lietuvos architektūros istorija*, t. 2: Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų l-kla, 1994.
9. *Lietuvos bažnyčios: iliustruotas žinynas*, sud. Laima Šinkūnaitė, Kaunas: Terra publica, 2009.
10. *Lietuvos bažnyčių menas*, sud. Jonas Minkevičius, Vilnius: R. Paknio leidykla, 1993.
11. *Lietuvos dailės istorija*, sud. Alfonsas Andriuškevičius ir kt., Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.
12. *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, V., 1973.
13. Marija Matušakaitė, *Senoji medžio skulptūra ir dekoratyvinė drožyba Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 290–293
14. Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993.
15. Raimondas Paknys, Dalia Vasiliūnienė, *Lietuvos medinės bažnyčios*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012.
16. *Lietuvos sakralinė dailė*, tomas II: Šiaulių vyskupija, dalis 1: Joniškio dekanatas, knyga 3: Skaistgirys – Žukančiai, sud. Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: LKTI, 2015.

17. *Vadovas po Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę*, sud. Aistė Paliušytė, Irena Vaišvilaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1. pav. Smilgių bažnyčios didysis altorius, fot. J. Gramba, 1967 m., Kultūros paveldo tyrimų valdybos, Kilnojamųjų objektų skyriaus archyvas.
2. pav. Smilgių bažnyčios didžiojo altoriaus centrinė dalis, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
3. pav. Didžiojo altoriaus kolonų pjedestalų dekoras, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
4. pav. Senosios mensos dekoro fragmentas, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
5. pav. Kolonos pjedestalo dekoras, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
6. pav. Smilgių bažnyčios didysis altorius, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
7. pav. Didžiojo altoriaus vidurinės dallies, kairės pusės kolonos, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
8. pav. Didžiojo altoriaus vidurinės dallies, dešinės pusės kolonos, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
9. pav. Didžiojo altoriaus frontonas su antablementu, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
10. pav. Didžiojo altoriaus frontonas su angeliukų skulptūromis, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
11. pav. Kartušas su Jėzaus Vardo monograma, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
- 12, 13. pav. Angeliukų skulptūrų pora I, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
- 14, 15. pav. Angeliukų skulptūrų pora II, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
16. pav. Skulptūra „Šv. apaštalas Petras“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
17. pav. Skulptūra „Jėzus neša kryžių“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
18. pav. Skulptūra „Šv. apaštalas Paulius“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
19. pav. Skulptūra „Lurdo Švč. Megelė Marija“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
20. pav. Skulptūra „Šv. Juozapas“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
21. pav. Skulptūra „Švč. Jėzaus Širdis“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
22. pav. Skulptūra „Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
23. pav. Paveikslas „Jėzus Alyvų kalne“ fot. A. Petrašiūnas, 2018 m.
24. pav. Paveikslas „Šv. Jurgis“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
25. pav. Paveikslas „Švč. Megelė Marija Škaplierinė“ fot. A. Petrašiūnas, 2018 m.
26. pav. Paveikslas „Šv. Ona (Marijos auklėjimas)“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.
27. pav. Paveikslas „Šv. Juozapas“ fot. A. Petrašiūnas, 2018 m.
28. pav. Paveikslas „Angelas Sargas“, fot. E. Bagušinskaitė, 2024 m.

INTERNETINĖS PRIEIGOS

1. *Kultūros vertybių registras*: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/41A2EE1C-323F-477A-BFCB-9283A7C9BE1E> [žiūrėta 2024 07 01].
2. *Kultūros vertybių registras*: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/06bf79bf-39e5-4b12-8e34-383d44b4a60a> [žiūrėta 2024 07 01].
3. *Kultūros vertybių registras*: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/41a2ee1c-323f-477a-bfcb-9283a7c9be1e> [žiūrėta 2024 07 01].